

KİTAP İNCELEMESİ:**TÜRK DIŞ POLİTİKASI: AKTÖRLER, KRİZLER, TERCİHLER, ÇÖZÜMLER**Seda Gözde TOKATLI¹**Article Category:** International Relations**Date of Submission:** 13.08.2023**Date of Acceptance:** 18.08.2023

Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler isimli bu eser (2017, Barış Kitap Yayınları), Türkiye'nin süreç içerisinde değişen dış politikasını farklı dinamik, tercih ve faktörler kapsamında ele almıştır. Dönemsel olarak gelişmeleri ele alan yazarlar, Türkiye'nin yükselen ekonomik gücünün, genişleyen askeri kapasitesinin, artan kültürel gücünün ve etkili diplomasi yeteneğinin küresel yönetim üzerinde etkili bir rol oynadığını göstermektedir. Eserde, Türk Dış Politikası tarihsel süreç içerisinde izlenirken, analiz edilen dönem ve konunun tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ele alınmıştır. Yazarlar, Türkiye'nin genişleyen gücünü kapsamlı bir şekilde ele alırken, küreselleşme bağlamında dış politika alanında ortaya çıkan tüm olay ve değişimleri incelemektedir. Bu çalışma, Türk Dış Politikası'nı etkileyen faktörleri derinden incelerken, bölgesel/ülkesel ve örgütsel/konusal temelde detaylı bir analiz ortaya koymaktadır. Küreselleşme sonrasında devletler arasında karşılıklı bağımlılığın artması sonucunda iç ve dış politika arasındaki ayırım azalmaya başlamış, karşılıklı iş birliği mekanizmaları daha işlevsel hale gelmiş ve teknolojik gelişmeler aracılığıyla dış politikadaki değişim esas alınmıştır.

Kitabın ilk bölümünde, Türkiye'nin dönemsel dış politikasında yaşanan değişim tarihsel gelişmeler çerçevesinde değerlendirilmiş, ikinci bölümünde Türkiye'nin bölgesel ve ülkesel temelde dış politikası ele alınmış ve son olarak Türk Dış Politikası örgütsel ve konusal ayırım ile detaylandırılmıştır. Dönemsel olarak birey bazlı yapılan analizlerde, liderlerin kişilikleri, iktidarların politik yaklaşımları veya hırslarının alınan kararlarda önemli bir değişimi de beraberinde getirdiği görülmüştür. Kitapta yer alan üç bölüm, Türk Dış Politikası öğelerini ayrıntılı olarak değerlendirmiştir. Kitabın her bölümünde alt başlıklardan oluşan alt bölümler yer almaktadır. Dolayısıyla, bu eser içerisindeki 3 farklı bölümün içerisinde toplam 25 alt başlık yer almaktadır.

¹ Doktor Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.
Email: sedagozde@hotmail.com.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1880-1338>.

Kitabın ilk bölümünde, yazarlar, Türk Dış Politikası'nı dönemsel olarak ele almaktadır. Bu bölümde, ilk olarak “*Osmanlı İmparatorluğu Dış Politikası (1800-1922)*” alt başlığı yer almaktadır. Bu alt başlıkta, 1800'lü yıllardan günümüze kadar olan Türk Dış Politikası dönemsel olarak incelenmiştir. Dönem içerisinde dış politikaya yön veren savaşlar serisi ele alınmış, dış ve iç etkenler ön plana çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin dış politikasını her ne kadar daha çok devletin iç yapısı veya toplumsal dinamikler etkilese de, 1789 Fransız Devrimi veya Sanayi Devrimi sonrası Batı'nın teknolojik ve kültürel yönden üstünlüğü de dış politikayı etkileyen önemli etkenler arasında yer almıştır. Dönem içerisinde içeride veya dışarıda yaşanan çeşitli sorunlar, Batı ile Doğu arasında artan etkileşimler, ekonomik yönde artan gerileme, askeri çatışmalar veya devletin dışsal değişimlere ayak uyduramaması gibi faktörler Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmıştır.

İlk bölümde yer alan ikinci alt başlık ise “*Cumhuriyet'in İlk Dönemindeki (1923-1938) Türk Dış Politikası*” konusundadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik temelli dış politikası Lozan Anlaşması ile ön plana çıkmıştır. İki büyük savaş arasındaki bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin izlediği başarılı dış politika, ulusal çıkarların meşru yollarla korunmasını sağlamış ve Cumhuriyet tarihi boyunca en iyi dış politika uygulamalarının bu dönemde alındığını ortaya koymuştur.

Üçüncü alt başlıkta yer alan “*İkinci Dünya Savaşı ve Sonrası: 1939-1950 Yılları Arası Türk Dış Politikası*”, Türkiye'nin 1950 yılında ilk serbest seçimlerle iktidar değişikliğine gittiğini, fakat dış politikadaki temel paradigmanın değişmediğini ortaya koymaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan 1939 yılına kadar olan dönemde, dış tehditlerin en aza indirildiği ve ekonomik bağımsızlık temelli bir dış politika yürütüldüğü görüşü ön plana çıkmaktadır. Yeni kurulan devletin ilk öncelikleri arasında yer alan siyasi, ekonomik ve kültürel bağımsızlık hedefi, dış politikanın da temelini oluşturmuştur. Ayrıca 1945 yılına kadar Türk Dış Politikası'nda realist kuram hâkim olmuş ve bu ilk etap, devletin ulusal çıkarlarını her şeyden üstün tuttuğu bir dönem olarak kayıtlara geçmiştir.² Bu dönemin Türk Dış Politikası liderleri, rasyonel, sorumluluk sahibi, uzun vadeli perspektifli ve realist olarak tanımlanmıştır.³ Bu dönemde, Türkiye, tarafsız, sakin ve barışçıl bir dış politikaya daha fazla yönelmiş ve komşu/bölgesel devletlerle çeşitli paktlar yapmıştır. Dünya tarihinin en mühim olaylarından olan İkinci Dünya Savaşı ise, Türkiye'nin dış politika tercih ve davranışlarını kökünden

² Sertif Demir & Poyraz Gürson & Ayça Eminoğlu (2017), *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*, Ankara: Barış Kitap Yayınları.

³ Dankwart A. Rustow (1989), *Turkey: America's Forgotten Ally*, New York, London: Council on Foreign Relations Press.

değiştirmiştir. Yaklaşık 15 yıllık süre içerisinde tarafsız olarak kalmayı tercih eden Türkiye, daha sonra ise tercihini Batı eğilimli dış politika yönünde kullanmıştır. Bu dönemde güçler dengesinde yapısal değişim yaşanmış, iki kutuplu yapısal düzene doğru geçiş hızlanmış ve devletler iki kutuptan birisine doğru hizalanmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin savaşın dışında kalma isteği de çok uzun sürmemiş ve Ankara, savaşın sonlarına doğru liberal dünya düzeninin temsilcisi olarak tanımlanan Batı bloku içerisinde yer almaya başlamıştır. Aktif tarafsızlık döneminden çıkarak Batı ittifakı içerisinde dahil olan Türkiye, böylelikle yeni bir döneme geçiş yapmıştır.

Bu bölümün dördüncü kısmı, “*Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1960)*” konusunu ele almaktadır. Bu süreç, Türkiye'nin Batı ile bütünleştiği, dış politikada ise ABD'nin ağırlığının daha fazla hissedildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemin ana dış politika unsurları arasında ülkenin Batı ittifakı içerisinde güvenliğini koruma gereksinimi yer almaktadır. Türkiye'nin dış politika araçları arasında diplomasi, askeri ve ekonomik unsurlar yer alırken, klasik araçların yerine geçen ülkenin jeopolitik konumu da önemli bir dış politika aracı olmuştur. Türkiye iç siyasetinde yaşanan köklü değişim Demokrat Parti'nin (DP) iktidara gelmesiyle her ne kadar önemli bir ses getirirse de, Batı bloku ve Doğu bloku arasında giderek artan rekabet ve mücadele, Türk Dış Politikası'ndaki köklü değişikliklerin de önünü açmıştır. Bu dönemde Balkanlar'da ortaya çıkan sorunlar, Kıbrıs Sorunu, Irak darbesi, Suriye ve Lübnan krizleri gibi çeşitli gelişmelerin yaşanması Türk Dış Politikası'nda Batı merkezli dış politikayı da gerekli kılmıştır. DP'nin ülke çıkarlarını korumak amacıyla Batı'nın dış politika çıkar ve menfaatleri ile dengeli bir siyaset izlediği, ABD ile sıkı bir iş birliği yaptığı ve geleneksel Türk Dış Politikası'nda aynı zamanda önemli sapmaların da olduğu bu kısımda ön plana çıkan tezlerdir. DP'nin ideolojik tabanlı izlediği dış politika Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla belirginlik kazanmıştır.

Bu bölümün beşinci kısmı, “*1960-1990 Dönemi Türk Dış Politikası*” olgusunu işlemektedir. Yazar, Türkiye'nin 1960'lı yıllardan itibaren izlediği ideolojik temelli dış politikadan sıyrıldığını, uluslararası koşullara daha fazla uyumlu ve daha özerk bir dış politikaya doğru yöneldiğini dile getirmiştir.⁴ 1960'lı yıllarda iç siyasette yaşanan kırılma 27 Mayıs askeri darbesi ile ön plana çıkmış ve Türk Dış Politikası'ndaki önemli değişimleri gerekli kılmıştır. Özellikle 1960 ile 1980'li yıllarda ortaya çıkan kırılmalar, ABD ile olan ilişkilerin seyrini değiştirirse de, Türkiye, bu durumu kendisi için bir fırsata çevirme imkânı elde etmiştir. Yazar, “*görelî özerklik*” olarak tanımlanan bu dönemde, Türkiye ile Batı arasında önemli kırılmaların

⁴ Baskın Oran (2001), *Türk Dış Politikası*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.

meydana geldiğini ve Ankara'nın bu dönemde bağımlı bir dış politika yerine çok yönlü bir dış politika yürüttüğünü dile getirmektedir. Kıbrıs Sorunu ise, Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlemesinde önemli bir kaldıraç vazifesi görmüştür. Kıbrıs'ın zamanla Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki ilişkileri derinden etkileyen bir kriz haline dönüştüğünü belirten yazar, bu dönemde yaşanan sorunların büyük ölçüde Kıbrıs Sorunu ile ilişkili olduğunun altını çizmiştir. Örneğin, Johnson Mektubu, Türk-Amerikan ilişkilerine eleştirel ve sorgulayıcı bir yaklaşım getirmiştir. Bu dönemde, Türkiye, kendi içerisindeki iç siyasi çalkantıların yanında önemli dış politika krizleri ve tercih yapma zorunlulukları ile de karşı karşıya kalmıştır. Yazar, bu dönemde Türkiye'nin ekonomik olarak ciddi bir darboğazda olduğunu ve dış borç sarmalı içerisinde sıkıştığını ifade etmektedir. Özellikle 1973 OPEC petrol krizi ve 1975 yılında ABD tarafından uygulanan ambargo mevcut durumu daha da kötüye götürmüştür. Soğuk Savaş'ın son 10 yılı olarak tanımlanan 1980-1990'lı yıllar ise çok daha sert geçmiştir. Türkiye'nin iç siyasetinde ortaya çıkan en önemli gelişmelerden olan 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile ise, ılımlı İslam, Yeşil Kuşak Projesi ve neoliberalizm kavramları ön plana çıkmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda Turgut Özal'ın Başbakanlık koltuğuna geçmesiyle de köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Yetki ve sorumluluklarını sonunda kadar kullanma eğiliminde olan Özal yönetimi, her şeyi yapma yetisini düşünerek hareket etmiş, ekonomik çıkarların siyasi çıkarlardan daha önemli olduğunu vurgulamış ve dış politika modelini ağırlıklı olarak ekonomik temeller üzerine kurmuştur.

Bu bölümün altıncı alt başlığı olan "*Türk Dış Politikasında 1990'lı yıllar*", Doğu blokunun yıkıldığı ve Soğuk Savaş'ın sona erdiği dönemi ele almaktadır. Bu dönemde, Türk Dış Politikası, iki kutuplu yapısal düzende karşılaştığı sınırlamalardan sıyrılmış ve çok yönlü bir dış politikaya doğru eğilim göstermiştir. 2002 yılına kadar dış politikayı etkileyen temel dinamikler arasında Sovyetler Birliği tarafından inşa edilen NATO'nun doğudaki muadili Varşova Paktı'nın dağılması, Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında ABD'nin Birinci Körfez Savaşı, Balkanlar ve Kafkasya'da ortaya çıkan iç çatışmalar ve PKK terörü yer almıştır. Yazar, 2002 yılı dış politikasını revizyonist ve irredantizmden (yayılmacı milliyetçilik) uzak, barışçıl ve Batı yönelimli bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır.

Birinci bölümün son alt başlığı olan "*2002 Sonrası Türk Dış Politikası*" bölümünde ise güncel konular ele alınmaktadır. Yazar, 2002 yılında iç siyasette yaşanan büyük değişime vurgu yaparak, önceki tüm iktidar partilerinin dağıldığı kritik seçim sonrasında yönetime gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) ilk 5 yıl içerisinde temel ilkelere uygun bir şekilde hareket ettiğine vurgu yapmaktadır. Bu dönemde ön plana çıkan temel dış politika dinamikleri

arasında Türkiye'nin AB'ye üye olma çabaları, İkinci Körfez Savaşı veya ABD'nin 2003 Irak işgali, artan PKK terör eylemleri ve beraberinde çözülme bekleyen Kıbrıs Sorunu yer almaktadır. Yazar, özellikle 2007 yılından itibaren Türkiye'nin iç politikasında askeriyenin azalan rolüne vurgu yaparken, AK Parti'nin çok yönlü ve çok katmanlı proaktif diplomasisine atıfta bulunmaktadır. Yazar, ayrıca bu dönemde Türkiye'nin her ne kadar Batı bloku içerisinde yer alsada, İslami referansları ön plana çıkararak bir dış politika inşa ettiğini de dile getirmiştir. Bu çerçevede, Ortadoğu, İran, Rusya ve Çin ile olan etkileşim artmış, Prof. Dr. Ahmet Davutoğlu tarafından ortaya atılan “*stratejik derinlik*” anlayışı çerçevesinde Osmanlı topraklarında yaşayan ülkeler ve halklarıyla tarihi ve kültürel bağları geliştirme çabası ön plana çıkarılmıştır. Yazar, bu bağlamda bilhassa 2011 yılında başlayan Arap Baharı'nın Türk Dış Politikası'ndaki önemli yerini ortaya koyarken, Suriye Krizi'nin Türkiye iç ve dış siyaseti üzerinde yarattığı etkiye de değinmekte ve Ortadoğu'da yaşanan krizlerin Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerine olağan yansımalarını ele almaktadır. Bunun yanı sıra, devam eden AK Parti iktidarı döneminde geleneksel dış politika anlayışında önemli bazı sapmaların olduğu da dile getirilmektedir. Batı bloku içerisinde yer alan Türkiye'nin çok yönlü bir dış politikaya daha fazla yöneldiği, özellikle İslami kesimlerle iş birliğini artırdığı ve Ortadoğu (popülist İslamcılık) ve Avrasyacılık eğilimlerini de barındıran yeni bir dış politika arayışı içerisinde olduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde, Türkiye'nin dış politika analizinde iç politikanın artan rolüne de önemle vurgu yapılmaktadır. Bu bölüm, Türkiye'nin ulusal çıkarları temelinde dış politika yürüttüğünü ve özellikle ulusal çıkarları tehdit altında olduğunda (Kore, Kıbrıs ve Suriye sorunlarında) askeri güce başvurabileceğini de ortaya koymaktadır.

Kitabın ikinci bölümde yazarlar, Türkiye'nin dış politikasının etkileyebilen küresel güçler olarak tanımlanan ABD, Rusya, Çin ve Avrupa Birliği (AB) ile olan ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Türkiye'nin bölgesel bazdaki dış politika analizi Ortadoğu, Asya, Balkanlar ve Kafkasya bölgeleri üzerinden incelenmiştir. Türkiye'nin bölgelere yönelik dış politikası bütüncül bir şekilde analiz edilmiştir. İkinci bölüm içerisinde yer alan ilk alt başlık, “*Türkiye-ABD İlişkileri: Kısa Tarihçe ve Günümüz*” hususunu ele almaktadır. Yazar, iki NATO üye ülkesi olan Türkiye ve ABD'nin, zaman zaman sıkıntılar yaşasalar da, bölgesel ve küresel konularda yoğun bir ilişki ve iş birliği içerisinde olduklarını dile getirmiştir. Her iki ülkenin de hayati çıkarlarını ilgilendiren önemli konularda zaman zaman ciddi fikir ayrılıkları yaşadığını ifade eden yazar, dönemsel olarak ilişkilerin farklılık gösterebileceğini de ifade etmiştir. Özellikle, yazar, 1960'lı yıllardan itibaren Türk-Amerikan ilişkilerinde ciddi iniş ve çıkışların yaşandığını ortaya koymaktadır. Türk Amerikan ilişkilerini dört farklı döneme

ayırır yazar, bu dönemleri; Osmanlı dönemi, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı dönemi, Soğuk Savaş dönemi ve 1991 Irak Savaşı ve sonrası olarak tanımlamaktadır. İlk bölümde, Amerikalı Konsololar, tüccarlar, okullar ve yardım kuruluşlarının Osmanlı dönemindeki rolü ön plana çıkmaktadır. Osmanlı'nın yıkılışından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında 1926 yılında resmi ilişkilerin başladığı ama 1929 Ekonomik Buhranı sonucunda ABD'de yaşanan içine kapanma nedeniyle ilişkilerin aynı seyirde devam etmediği belirtilmiştir. Soğuk Savaş yıllarında güçlü bir Batılı müttefik arayışı içerisine giren Türkiye, Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikaları karşısında önemli stratejik kararlar almıştır. Özellikle, 1947 Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yönelik askeri yardımların yapılması, ABD yanlısı politikaların da bir yansıması olmuştur. Ankara'nın NATO ve Bağdat Paketi içerisinde yer alması, Kore'ye asker göndermesi ve Amerikan askeri üslerinin Türkiye'de kurulmasına izin vermesi, ABD ile Türkiye arasındaki yakın iş birliğinin varlığını göstermektedir. Güvenlik alanında karşılıklı ağların inşa edildiği bu dönemde, Türkiye de komünizme karşı mücadele sürecine dahil olan ülkeler arasında yerini almıştır. Lakin 1962 yılındaki Küba Füze Krizi sonrasında, ABD tarafından gönderilen Johnson Mektubu ikili ilişkilerde derin bir kriz ve boşluk yaratmıştır. Özellikle 1970'li yıllarda Türkiye ekonomisinde yaşanan gerileme ve 1980 askeri darbesi ise içsel sorunların daha fazla ön plana çıktığı bir döneme neden olmuştur. İkili ilişkileri dördüncü dönem başlığı altında da inceleyen yazar, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü ve beraberinde ABD'nin küresel güç mücadelesinde artan rolüne atıfta bulunurken, başlıca sorunlardan 11 Eylül (9/11) krizi, 1991 ve 2003 Irak Savaşları ve Suriye Savaşı'nın yarattığı bölgesel ve küresel etkiyi incelemektedir. Türkiye ile ABD arasındaki 1962 füze krizi, 1974 yılında haşhaş krizi, 1974 Kıbrıs Sorunu, 2003 yılında 1 Mart tezkeresinin kabul edilmemesi ve yine 2003 yılında yaşanan çuval krizi en önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Değişen dünya koşulları gereği Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin eski günlerde gibi olmayacağını dile getiren yazar, kazan-kazan politikasından yola çıkarak Türkiye'nin ABD yanlısı politika izlemesinin önemini vurgularken, bu durumdan sadece iki ülkenin değil, bölge ülkelerinin de kazançlı çıkacağını vurgulamaktadır.

Ek olarak, Türkiye ile ABD arasındaki ilişkileri güçlü ve zayıf yönleri ile değerlendirmek gerekmektedir. İki müttefik arasındaki güçlü yönleri ele alırsak; ilk olarak askeri iş birliğinin artan önemi, Türkiye'nin bölgede sahip olduğu avantajlı jeopolitik konumu, Batı yanlısı dış politika geleneği/anlayışı ve iki ülke arasında gelişen ekonomik ve kültürel bağlar ön plana çıkmaktadır. İki ülke arasındaki en önemli meydan okumalar ise; çözülmeyi bekleyen Kürt Sorunu, Türkiye'nin son dönemde koyulaşan otoriter yönetim anlayışı, iki ülke arasında artan

güven kaybı ve artan anti-Amerikan bakış açısı olarak ön plana çıkmaktadır.⁵ Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olması, Amerika'nın ise dünyada halihazırdaki tek süper güç olmasından dolayı iki ülkenin hiçbir zaman aynı ölçekte değerlendirilemeyeceği gerçeği ise, iki ülke arasında her zaman asimetrik bir ilişkinin varlığını öne çıkarmaktadır.⁶ İki ülke arasındaki asimetrik ilişkinin varlığı ise daha çok ABD'nin yararına işlemektedir. Özellikle Türkiye ile ABD arasında karşılıklı ilişkilerin görece daha istikrarlı olduğu dönemler Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar devam etmiştir. Bunun en temel nedenleri arasında ise iki ülkenin Sovyet karşıtlığı ve ortak çıkarları yer almaktadır.

İkinci bölümün dokuzuncu alt başlığında “*Türkiye-Rusya İlişkileri*” incelenmektedir. Türkiye'nin milli mücadele yıllarında izlediği Sovyet dostu yaklaşımı, Stalin'in tehditleri neticesinde, ilerleyen yıllarda komünizm karşıtı ve Sovyet karşıtı bir cephe ülkesi olarak pozisyon değiştirmesiyle sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemden Rusya'nın toparlanmasına kadar olan dönem içerisinde iki ülke arasında iş birliği ve bölgesel rekabet devam etmiştir. Rusya'nın çevre ülkelerinden Orta Asya ve Kafkasya devletleri üzerinden artan rekabet, ikili ilişkilerin sınırlı bir düzeyde devam etmesini sağlamıştır. Yazara göre, Vladimir Putin'in Devlet Başkanlığı ile başlayan süreçte ise, tarihsel rekabet ve husumete rağmen, Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği yeniden canlanmış ve “*çok boyutlu ortaklık*” kavramı ön plana çıkmıştır. Yazar, bu bölümde, 2000'li yıllardan itibaren Rusya'nın enerji alanındaki üstünlüğünü etkili bir dış politika enstrümanı olarak kullandığını ve bölgeler üstü güç siyaseti izlediğini ifade etmektedir. Türkiye'nin “*komşularla sıfır sorun*” politikası izlemesi de ikili ilişkilerin olumlu yönde seyretmesine yol açmıştır. Zamanla, ikili ilişkilerin itici gücü olan ekonominin yerini siyasi ilişkiler almıştır. Türkiye'nin değişen siyasi öncelikleri Rusya ile olan ilişkilere de olumlu yönde yansımıştır. Avrasya devletleri olarak tanımlanan Türkiye ve Rusya, hem rekabeti, hem de iş birliğini teşvik eden çeşitli kararların içerisinde yer almıştır. Rusya'nın özellikle 2000'li yıllardan itibaren artan küresel güç olma yönündeki tavrı ise, küresel sistemde çok kutuplu yapısal düzenin inşasını hızlandırmış, buna karşın Türkiye'nin bölgesel güç olma yönündeki iddiası da iki ülkeyi zaman zaman karşı

⁵ Ozan Örmeci (2020), “Turkish-American Relations in the Post-Cold War Era”, içinde (editörler: Hüseyin, Işıksal & Ozan Örmeci) *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Berlin: Peter Lang, ss. 61-115.

⁶ Hüseyin Işıksal (2020), “Conclusion: Turkish-American Relations in the 21st Century: An Uneasy Alliance”, içinde (editörler: Hüseyin, Işıksal & Ozan Örmeci) *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Berlin: Peter Lang, ss. 379-386.

karşıya getirmiştir. Sonuç olarak, yazar, Rusya ile Türkiye arasındaki 500 yıllık ilişkiyi “*huzursuz komşuluk*” olarak tanımlamaktadır.⁷

Çalışmanın onuncu alt başlığı ise “*Türkiye’nin AB Dış Politikası*”nı ele almaktadır. AB ile uzun yıllardır ilişki halinde olan Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi’nde aday ülke olma statüsünü kazansa da, AB üye ülkesi olmak için yıllardır büyük çaba göstermeye devam etmektedir. Yazar, Türkiye’nin AB ile ilişkilerde tek hedefinin AB tam üyeliği olduğunu açıkça dile getirmektedir. 2015 AB-Türkiye Zirvesi, 2016 yılında AB ile imzalanan anlaşmalar ve kopmayan müzakere süreci de sorunlara rağmen olumlu yöndeki gelişmelerin bir göstergesidir. Fakat Türkiye’nin katılım müzakerelerinde yaşadığı sorunlar, müzakere başlıklarının çok yavaş ilerlemesi veya Türkiye’nin aday ülke statüsünü uzun yıllardır devam ettirmesine karşın ciddi bir ilerleme kaydedememesi de iki ülke arasındaki ilişkilerin halen istenilen seviyede olmadığını göstermektedir. Yazar, Türkiye’nin bütün bu olumsuzluklara rağmen hâlâ AB’nin stratejik ortağı olduğunu, yaşanan bölgesel krizlerde (Suriye, Ukrayna, Kuzey Afrika) iş birliği mekanizmalarını devreye soktuğunu ve Türkiye ile AB’nin birbirlerine hâlâ ihtiyacının olduğunu açıkça belirtmektedir. Türkiye’nin tam üyelik hedefi ile ilerlediğini ön plana çıkartan bu bölümde, AB’nin içe değil, dışa dönük bir strateji izlemesinin gerekliliği de ortaya konmuş ve bu stratejinin Türkiye’nin Avrupa vizyonunu kolayca benimsemesine yardımcı olacağını düşüncesi ön plana çıkarılmıştır.

Çalışmanın on birinci bölümünü, “*Türkiye Cumhuriyeti ve Çin Halk Cumhuriyeti İlişkileri: Eski Tanışıkların Yeniden Karşılaştırılması*” alt başlığı oluşturmaktadır. Türkiye ile Çin arasındaki tarihsel ilişkileri derinlemesine ele alan yazar, her iki ülkenin de köklü bir geçmişe sahip olduğunun altını önemle çizmektedir. Yazar, Türkiye ile Çin ilişkilerinin son 45 yıl içerisinde önemli gelişmelere imza attığını, Çin’in Asya kıtasında Türkiye’nin en önemli ticari ortağı olduğunu ve iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin ciddi bir düzeye ulaştığını ifade etmektedir. Her iki ülkenin de farklı siyasi rejime sahip olması, küresel güç rekabetinde Türkiye’nin Batı yanlısı dış politika anlayışına yönelmesi veya Çin egemenliğindeki Türk topluluklarına (Uygur Türkleri) yönelik sorunların varlığı ise iki ülke arasında geliştirilmesi gereken en önemli başlıklar arasında yer almaktadır.

İkinci bölümün on ikinci kısmı “*Türkiye ile Yunanistan İlişkileri*”ni incelemektedir. Yazar, coğrafi olarak komşu olan iki milletin yüzyıllarca iç içe yaşamış olmalarına rağmen, aralarında birçok çatışma ve anlaşmazlıkların bulunduğunu ifade etmektedir.⁸ Yazar,

⁷ Ivan Stradubtsev (2017), *Rossiya-Turtsiya: 500 let bespokoyного sosedstva*, Moskva: Eksmo, s. 403.

⁸ Salahi Sonyel (2011), *Türk-Yunan İlişkileri, 1821-1923*, Ankara: Remzi Kitabevi, s. 24.

Türklerin ve Yunanlıların bağımsızlıklarını kanlı savaşlar sonrasında elde ettiğini, ulus-devlet inşa etme sürecinde birbirlerini düşman olarak tanımladıklarını ve ötekileştirdiklerini, aynı kaynaklar üzerinden mücadele yarışı içerisine girdiklerini ve birbirleri için bazı dönemlerde yaşamsal tehdit haline geldiklerini bu bölümde detaylı bir şekilde anlatmıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın sahip olduğu ortak tarih, ikili ilişkilere genelde olumsuz yönde yansımıştır. Ancak 1999 yılından sonra yumuşama sürecine giren ikili ilişkiler, ekonomi, turizm ve kültür alanlarında etkisini göstermiştir. Buna rağmen, Kıbrıs Sorunu, azınlıklar ve kıta sahanlığı problemleri gibi önemli başlıklar hâlâ çözüm bekleyen meseleler arasında yer almakta ve ikili ilişkilerin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Yazar, her ne kadar Türkiye AB'ye aday ülke ve Yunanistan da üye bir devlet olsa da, AB'nin arabuluculuk mekanizmalarının ikili ilişkilerin tamir edilmesinde yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Türk-Yunan ilişkilerinde köklü değişimlere gidilmesi için öncelikle eğitim, kültür ve sosyal ağlarda artan ötekileştirmenin önüne geçilmesi, düşman imajının değiştirilmesi ve ortak kültür ve benzerliklere daha fazla vurgu yapılması gerektiği de bu kısımda açıkça ortaya konmuştur. Yazara göre, karşılıklı iş birliğinin artması sonucunda sağlanacak olan fayda iki taraf için de avantaj sağlayacak, silah, çatışma veya bitmeyen kriz ortamı ise iki taraf için de maliyetli olacaktır. Yazar, iki ülkenin de insani perspektifle olaylara yaklaşmasını, tarihsel haksızlıkları arka plana atarak, sağlık, eğitim ve altyapı alanlarına yatırımlar yapmanın daha doğru olacağını ve barışçıl bir dış politikanın inşasına katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. Yazar, Türkiye ve Yunanistan'ın olumlu hislerini ön plana çıkararak ilişkilerin yönünü değiştirmesini ve kazan-kazan dış politikaya doğru eğilimin artmasına vurgu yapmaktadır.

Kitabın bir sonraki alt başlığı ise “*Soğuk Savaş'ın Ardından Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunu*”nu detaylıca incelemektedir. Bu başlıkta, yazar, Türk-Yunan ilişkilerinin genel olarak nasıl bir seyir izlediğini incelerken, en önemli temel mesele olan Ege Sorunu'na daha fazla yönelmiştir. Ege Bölgesi'nin her iki ülke için de önemli bir coğrafi bölge olması aslında sorunun çözümünü de geciktirmektedir. Ege Sorunu konusunda tarafların tek taraflı hak iddiaları ve tezleri, çözümü daha da zor hale getirmektedir. Yunanistan, sorunu kıta sahanlığı başlığı altında incelerken, Türkiye ise meşru egemenlik haklarının kısıtladığı yönünde tezlerle iddialarını beslemektedir. Tarihsel süreçte yaşanan çeşitli olayların yansımaları, Ege Sorunu içerisinde daha belirgin hale gelmiştir. Yazar, iki ülke arasındaki güven sorununun hâlâ devam ettiğini ve bunun ikili ilişkilere ve özellikle Ege Sorunu'na olumsuz yönde yansıdığını dile getirmektedir. Toplumsal uzlaşımın sağlanması, var olan üst kimliğin yeniden yenilenmesi, barış ve istikrar odaklı bir anlayışın ortaya çıkması ise ortak krizlerin çözümünde

etkili olabilecektir. Yazara göre, taraflar arası güç dengesi ve Batılı devletlerin bölge üzerinde artan etkisi Ege Sorunu'nun daha büyük bir sorun haline gelmesini engellemektedir.

Kitabın on dördüncü bölümü “*Türkiye'nin Balkan Politikası*”nı incelemektedir. Türkiye'nin Balkanlar'a yönelik dış politikasını ele alan yazar, bu siyasanın geçirdiği dönüşümleri analiz ederken, 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan dönemi detaylıca incelemiştir. Türkiye'nin bölge ülkeleriyle olan ilişkileri, Türkiye'nin çevre ülkeler üzerinde artan yumuşak gücü ve bölge ülkelerin politikasındaki yeri ve rolü bu başlık altında incelenmiştir. Türkiye'nin Balkan politikası dönemselsel olarak farklılık gösterse de, Batı merkezli dış politika anlayışı Balkanlar'daki bölge ülkeleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Türkiye, Balkanlar bölgesinde üye devletler ile kurduğu politik, ekonomik ve tarihi bağlar nedeniyle bölge ülkeleri üzerinde önemli bir aktör olmayı sürdürmektedir. Yazar, Türkiye'nin Balkan politikasının bölge ülkelerinin AB süreci ile de yakından ilgili olduğunu dile getirmektedir. Türkiye'nin istikrarlı ve yapıcı politikalar yürütmesi ise, bölge ülkeleri üzerindeki cezbedici gücünü arttırmasına katkı sağlayacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan on beşinci kısım “*Türkiye'nin Orta Doğu Dış Politikası*”nı incelemektedir. Bu alt başlıkta, 1923 ile 2010 yılları arasında Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası incelenmiştir. Öncelikle iki savaş arasında en önemli meselelerden Musul Sorunu ve Hatay Sorunu ön plana çıkarılmıştır. Türkiye'nin DP iktidarı döneminde Ortadoğu'ya yönelik aktif bir dış politika süreci yürüttüğünü ifade eden yazar, Bağdat Paktı içerisinde bölge ülkelerinden sadece Irak'ın yer aldığını ve bölge ülkelerinin ittifak dışında kalmayı tercih ettiğinin altını önemle çizmektedir. Türkiye, her ne kadar 1960'lı yıllardan itibaren tarafsız bir dış politika izlese de, ilerleyen dönemlerde Irak ve Suriye ile çeşitli sorunlar (su, terör, mülteci) yaşanmaya başlamıştır. 1980'lerde yumuşamanın sona ermesiyle tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, özellikle İran-Irak Savaşı'nda her iki ülkeyle de ilişkileri aynı seviyede tutmayı başarmıştır. 2000'li yıllarda ise, Türkiye, Suriye ve İran da dahil olmak üzere tüm komşularıyla iyi geçinme yönünde önemli adımlar atmıştır. Türkiye'nin bu yıllarda izlediği ideolojik temelli dış politika ise geleneksel denge politikasını gerekli kılmıştır. Türkiye'nin uzun yıllar boyunca aktif bir Ortadoğu siyaseti izlediğini söyleyen yazar, özellikle 2000'li yıllardan sonra Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerini kendi lehine çevirdiğini ve bunun sonucunda aktif bir Ortadoğu siyaseti izleme şansı elde ettiğini vurgulamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde yer alan bir diğer başlık ise “*Türkiye-Suriye İlişkileri: Birbirine Uzak İki Komşunun Öyküsü*” başlığı altında Türkiye-Suriye ilişkilerini ele almaktadır.

Türkiye-Suriye ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde çeşitli faktör, olay ve olgular bazında ele alan yazar, ikili ilişkilerin dostluk ve hasımlık arasında gidip geldiğini dile getirmiştir. Suriye'nin uzun yıllar boyunca sergilediği düşmanca tavırlara karşın Türkiye bunlara sessiz kalmış, 2000'lerde yaşanan normalleşmenin ardından, 2011 yılında yaşanan Suriye krizi ile birlikte ikili ilişkiler daha da kötüye doğru gitmiştir. Her iki ülke arasındaki ilişkiler, günümüzde Suriye krizi veya Suriye dış politikası ile şekillenmektedir. Yazar, Beşar Esad'ın Suriye'yi yönettiği sürece her iki ülke arasındaki ilişkilerin sıkıntılı olarak devam edeceğini önemle vurgulamaktadır.

Çalışmanın on yedinci bölümü, “20.yy’ın Başından Günümüze Türkiye-Mısır İlişkileri” konusudur. Bu bölümde, Türkiye ve Mısır’ın sahip olduğu tarihsel ve kültürel derinliğin yanı sıra, köklü devlet gelenekleri de ön plana çıkarılmaktadır. Ortadoğu siyasetinin en önemli aktörü olan Türkiye ve Mısır arasındaki ilişkiler dönemsel olarak değişkenlik göstermiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin bölgesel oluşumlar içerisinde bulunması (Bağdat Paktı), Mısır tarafından kendisine karşı Türkiye'nin üstünlük sağlama ve bölgesel liderlik girişimi olarak algılanmıştır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnâsır'ın ölümüyle ikili ilişkilerin yumuşama dönemine girmesi sonucunda Mısır'ın Batı'ya yönelik algısında da olumlu yönde bazı değişimler yaşanmıştır.⁹ Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle iki ülke de ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır. Özellikle 2000'li yıllarda, AK Parti, Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmiş; karşılıklı ekonomik, siyasi ve kültürel iş birliklerini artırmaya yönelik önemli girişimlerde bulunmuştur. 2011 yılında Arap Baharı sürecinde Hüsnü Mübarek yönetiminin devrilmesi ise, Ankara-Kahire ilişkilerinde yeni bir dönemin yapıtaşlarını oluşturmuştur. Müslüman Kardeşler'in desteklediği Muhammed Mursi'nin Mısır'da iktidarı ele geçirmesiyle iki ülke arasındaki en yakın ilişkiler inşa edilmiştir. General Abdül Fettah el Sisi'nin askeri darbesi ise ikili ilişkilerin gerilemesine yol açmış ve Kahire'deki Türk Büyükelçisi istenmeyen adam ilan edilmiştir.

Bu bölümün on sekizinci kısmı “Türkiye-İsrail İlişkileri”ni ele almaktadır. Türkiye, İsrail'i ilk tanıyan Müslüman nüfuslu ülke olması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. 1949 yılında başlayan ikili ilişkiler, 1990 yılına kadar askeri, siyasi ve ekonomik boyutlarda ilerlemiştir. 1990'lı yıllarda yaşanan bölgedeki gelişmelerin her iki ülkenin ortak çıkar ve tehditlerine hizmet etmesi sonucunda ise, iki ülke arasında “stratejik iş birliği” mümkün hale gelmiştir. İsrail'in arkasına ABD desteğini alması bölgedeki konumunu güçlendirmesine hizmet

⁹ Sertif Demir & Poyraz Gürson & Ayça Eminoğlu (2017), *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*, s. 485.

etmektedir. ABD hükümetinin İsrail'e yönelik uyguladığı çifte standartlar, aynı zamanda İsrail'in bölge üzerindeki saldırgan tavırlar benimsemesine de yol açmaktadır. Yazar, tarihsel süreçte iki ülke arasında krizlerin altında İsrail'in revizyonist girişimlerinin bulunduğunu belirtmektedir. Yazar, her iki ülke arasındaki dönemsel sorunlar veya meydan okumalar devam etse de, hiçbir zaman ilişkilerin kopma noktasına gelmediğini de ifade etmektedir. İki ülke arasında her ne kadar “*Mavi Marmara Sorunu*” ve “*One Minute*” olayı gibi önemli krizler yaşansa da, ticari ve ekonomik ilişkiler istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Ortadoğu'daki barış ve istikrarın sağlanmasında Türkiye ve İsrail'in oynadığı rol da bu bölümde ön plana çıkarılmaktadır.

On dokuzuncu alt başlıkta “*Türkiye'nin Kafkasya Dış Politikası*” incelenmektedir. Yazar, öncelikle Türkiye'nin üç önemli kriz merkezinde (Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar) yer aldığını dile getirmektedir.¹⁰ Kafkasya'nın enerji bakımından zengin bir bölge olması, önemli bir güç merkezi haline geldiğini göstermektedir. Kafkasya'nın bulunduğu bölge Türkiye için de hayati bir öneme sahiptir. Zira burası, Doğu Anadolu bölgesinin güvenliğinin sağlanmasında veya Rus yayılcılığının önüne geçilmesinde tampon bölge işlevi görmektedir. Türkiye, Kafkasya'da varlığını yumuşak güç mekanizmalarını kullanarak devam ettirmektedir. Türkiye'nin özellikle Azerbaycan ve Gürcistan ile kurduğu sıkı ilişkiler üst düzey ziyaretler ile pekiştirilmekte, eğitim, turizm ve ekonomi gibi diğer alanlarda da etkileşimler devam etmektedir. Buna rağmen, 1915 sözde soykırım meselesi ve Karabağ Sorunu, Ermenistan ile Türkiye arasında çözülmeyi bekleyen sorunlar arasında yer almaktadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'nın doğu bölgesindeki gruplara yönelik sağladığı askeri destek ise Moskova'nın Kafkasya'da hegemonik güç olma yönündeki iddiasını ortaya koymaktadır. Rusya'nın Ermenistan topraklarında sahip olduğu askeri üsler, Türkiye için de önemli bir tehdit unsuru olmaktadır. Yazar son olarak, Çin öncülüğünde ortaya çıkan ve tarihi İpek Yolu'nu canlandırma projesi olan Kuşak Yol İnisiyatifi'nin Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar'ın geleceği ile şekilleneceğini dile getirmektedir.

Bu bölümün diğer bir alt başlığında “*Türkiye'nin Orta Asya'ya Yönelik Dış Politikası*” konusu incelenmektedir. Türkiye için Orta Asya bölgesi de önemli ve yakın coğrafyalar arasında yer almaktadır. Orta Asya, her ne kadar az nüfusu olsa da, bölgenin sahip olduğu zengin doğal kaynakları buranın önemini artırmaktadır. Bu bölgede bulunan 5 Cumhuriyetin Türk kökenli olması da bu bölgeyi Türkiye için özel yapmaktadır. Türkiye ile Orta Asya arasındaki ilişkiler SSCB'nin dağılmasıyla başlamıştır. Türk toplumu ile Orta Asya toplumu arasındaki ortak

¹⁰ A.g.e., s. 594.

kültürel bağların ön plana çıkarılması ilişkileri daha da ileri bir seviye taşımıştır. Rusya egemenliğinden sıyrılıp kendi kimliklerini inşa etme çabası içerisinde giren bu devletlerin Türkiye ile kurduğu her türlü bağ, bu ülkelerin gelişimine pozitif yönde katkılar sağlamıştır. Türk Dış Politikası'nda ortaya konan stratejik derinlik konsepti ile amaçlanan, Orta Asya bölgesinde dengeli ve pragmatik bir dış politika anlayışını sürdürmektedir. Orta Asya ülkeleri, Rusya, Çin ve İran'ın yer aldığı Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) içerisinde Türkiye'nin de diyalog ortağı olarak bulunması, Türkiye'nin Orta Asya bölge ülkeleri ile iş birliğini genişletme çabası içerisinde olduğunu göstermektedir.

Bu bölümün son alt başlığında “*Geniş Grup Kimlikleri Bağlamında Türkiye-Ermenistan İlişkileri*” ele alınmaktadır. Yazar, bu bölümde, Türkler ile Ermeniler arasındaki sorunları geniş grup kimlikleri çerçevesinde ele almaktadır. Bu kimliklerin ana taşıyıcıları olan bireyler, toplumsallaşma sürecinde yaşanan travmalar karşısında öteki veya düşman ifadelerine sıkça yer vermektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan anı, öykü, hikâye veya anıtlar, öteki kavramı çatısı altında lanse edilmektedir. Etnik, dinsel, mezhepsel veya diğer psikolojik etmenler ise sorunların çözümünde önemli rol oynamaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkileri psikolojik boyutta inceleyen yazar, geçmişten günümüze taşınan bellek sayesinde normal ilişkilerin tesis edilemediğini dile getirmektedir. Yazar, iyi hatıralar çerçevesinde ilişkilerin yeniden tesis edilmesi sonucunda gerçek çıkarlar çerçevesinde ikili ilişkilerinde inşa edilebileceğini ifade etmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türk Dış Politikası örgütsel/konular bazda analiz edilmiştir. Bu bölümde, toplam 4 alt başlık bulunmaktadır. Bölümün ilk başlığı “*Kıbrıs Sorunu ve Türk Dış Politikasındaki Yeri*” alt başlığı ile ön plana çıkmaktadır. Bu bölüm, Kıbrıs Sorunu'nu detaylı bir şekilde ele almaktadır. Kıbrıs Sorunu'nun uzun yıllardır önemli ilerlemeler sağlansa da hâlâ devam etmesi, Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemektedir. Yunanistan'ın AB üyesi olması sonucunda kazandığı karşılaştırmalı üstünlük ve avantajlar Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kıbrıs adası üzerindeki hak iddialarının diğer devletlere tanıtma noktasında aktif bir dış politika yürütmesinin gerekliliği görüşü de ağırlık kazanmaya başlamıştır. Kıbrıs Sorunu'nun da diğer sorunlar gibi iki ülke arasındaki tarihsel süreçlerden kaynaklanması, ikili ilişkilerde yaşanan derin güvensizliğinin bir yansımasıdır.

Çalışmanın diğer alt başlığı ise “*Türkiye ile NATO İlişkileri*”ni ele almaktadır. Türk Dış Politikası'nın şekillenmesinde bölgesel örgütler ile kurulan ilişkiler önemli bir rol oynamaktadır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin NATO çatısı altına beraber hareket

etmesi sonucunda insani müdahale girişimlerinde artış görülmüş, Batı norm temelli anlayış dış politikada hâkim olmuş ve normatif değerler temelli dış politika ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde, devletler kadar uluslararası örgütlerin de önemli hale geldiğini ifade eden yazar, NATO'nun da değişen şartlar kapsamında dış politikasında önemli değişimler yaşandığını ifade etmiştir. Türkiye ile NATO arasındaki ilişkilerin 60 yıldan fazla olduğunu, bu süreçte köklü iniş ve çıkışların yaşandığını dile getiren yazar, NATO'nun yapılaşmasında ve Türk Dış Politikası'nda dönemselsel olarak ciddi farklılıkların yaşandığı çeşitli örnekler üzerinden incelemiştir. Özellikle AK Parti döneminde öne çıkan çok boyutlu dış politika yürütme hedefi, Türkiye'nin AB ve NATO gibi ittifaklar ile daha mesafeli ilişkiler kurmasına yol açmıştır. Türkiye'nin çok yönlü dış politika yürütme yönünde attığı önemli adımlar arasında ŞİÖ üye devletleri ile kurduğu yakın temaslar, Rusya'dan S-400 alması ve ABD ile yaşadığı önemli krizler yer almaktadır. Türkiye, askeri güvenlik şemsiyesi altında NATO ile birlikte ve uyumlu hareket etse de, özellikle FETÖ ve PKK ile mücadelede Batılı müttefiklerinden beklediği desteği görememiştir. Ancak askeri güvenlik tehditleri karşısında Türkiye ve NATO'nun ortak hareket etme bilincini kazanmasının iki tarafın da yararına olacağı bu kısımda açıkça ifade edilmektedir.

Çalışmanın yirmi dördüncü alt başlığında “*Türkiye'nin Enerji Politikası*” konusu yer almaktadır. Türkiye, enerji kaynaklarına yönelik ihtiyacın artması sonucunda alternatif enerji rotalarına yönelmeye başlamıştır. Çok kutuplu yapısal düzende küresel güçlerin özellikle Çin, Rusya ve ABD'nin enerji alanında artan güç yarışı, petrol ve doğalgaz kaynaklarının üretim süreçlerindeki önemini artırmıştır. Gelişmekte olan ülkelerin artan enerji talepleri yeni enerji rotalarının keşfedilmesini sağlamaktadır. Petrolün Ortadoğu bölgesinde bulunması, doğalgazın Kafkasya'dan ihraç edilmesi ve yenilebilir enerji üretiminin Avrupa ülkeleri tarafından yaygınlaştırılması, Türkiye'nin temel enerji kaynaklarına coğrafi olarak yakınlığını göstermektedir. Bu kısımda, enerji arzının sağlanmasının yanında, sera gazının azaltılması, yeşil enerji üretiminin desteklenmesi ve iklim krizine yönelik alternatif kaynakların desteklenmesi gerekliliğinin altı önemle çizilmiştir. Türkiye'nin nükleer enerjiyi uygun şartlar altında kullanması, alternatif enerji rotaları inşa etmesi veya enerji politikalarını çevre ve teknoloji ile uyumlu hale getirmesinin gerekliliği de bu bölümde önemle belirtilmiştir.

Çalışmanın son alt başlığı ise “*Boğazlar: Türk Dış Politikasında Jeopolitik bir İstikrar ve Güvenlik Unsuru*” olgusunu incelemektedir. Bu bölüm, özellikle coğrafyanın dış politika üzerindeki etkisine değinmektedir. Dış politika alanında her ne kadar uluslararası gelişmeler veya teknolojik gelişmeler karşısında önemli değişiklikler yaşansa da, Boğazların Türkiye'de

dış politikada sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik önem, bir sabit parametre olarak hâlâ etkisini sürdürmektedir. Yazarlar, özellikle 1936 yılında imzalanan Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'nin elde ettiği kazanımların dış politikada hâlâ etkisini sürdürmeyi başaran önemli bir siyasi başarı olduğu ifade etmektedir. Fakat Türkiye'nin Kanal İstanbul projesi ile öngörülemeyen kararlar almaya başladığını vurgulayan yazar, Türkiye'nin Karadeniz ve Boğazlar'da sonu görünmeyen bir maceraya atıldığını dile getirmektedir.¹¹ Dış politikada her ne kadar müttefikler, aktörler veya ilkeler dönemsel olarak değişse de, ülkelerin coğrafi konumları sabit kalmaya devam etmektedir. Yazar, bu bağlamda Boğazlar'ın Türkiye için menfaat değil, varlık, egemenlik ve güvenlik meselesi olduğunu dile getirmektedir.¹²

Sonuç olarak, bu eser, Türkiye'nin küresel sistem içerisinde artan önemini, küresel güvenlik içerisindeki yerini ve küresel ekonomik varlığını değerlendirirken, Türkiye'nin güçlü ve zayıf yönlerini ile ilgili ayrıntılı bilgilere de yer vermektedir. Türk Dış Politikası'nda önemli rol oynayan iç dinamikler, uluslararası yönetim üzerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, Türkiye'nin süreç içerisindeki gelişimini ve bunun bölgesel ve küresel temelde etkisini çeşitli yönleriyle bütünlük içerisinde ele almış, dış politika alanındaki dönüşümleri de açıkça ortaya konmuştur. Türk Dış Politikası analizinde iç politikanın artan önemi tüm bölümlerde dayanaklarıyla birlikte ortaya konmuştur. Türkiye'nin iç ve dış politika alanındaki etkileşiminin dönemsel olarak farklılaştığı bu çalışmada önemle vurgulanmaktadır. Türkiye'nin dış politikanın temel araçlarından diplomasiyi etkili kullanan bir devlet olduğu görüşü de bu çalışmada ön plana çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2002 yılına kadar olan dönemde dış politika iç politika mücadelesinden arınmış görünse de, son yıllarda iç ve dış politika arasındaki etkileşimin hızla arttığı da bu çalışmada ortaya konmuştur. Yazarlar, iç ve dış politika arasında yaşanan etkileşimin hızla arttığına önemle vurgu yaparken, ideolojik değerlerin, siyasi yaşamın ve kişisel yargıların dış politika üzerindeki etkisine önemle değinmektedir.

¹¹ A.g.e., s. 777.

¹² Cemil Bilsel (1948), "Sovyet-Rusya-Türk Notaları Aydınlightında Türk Boğazları", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 144, Sayı: 1-2, s. 8.

KAYNAKÇA

- Bilse, Cemil (1948), “Sovyet- Rusya-Türk Notaları Aydınlığında Türk Boğazları”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 144, Sayı: 1-2, ss. 3-23.
- Demir, Sertif & Gürson, Poyraz & Eminoğlu, Ayça (2017), *Türk Dış Politikası: Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*, Ankara: Barış Kitap Yayınları.
- Işıksal, Hüseyin (2020), “Conclusion: Turkish-American Relations in the 21st Century: An Uneasy Alliance”, içinde (editörler: Hüseyin, Işıksal & Ozan Örmeci) *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Berlin: Peter Lang, ss. 379-386.
- Oran, Baskın (2001), *Türk Dış Politikası*, 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örmeci, Ozan (2020), “Turkish-American Relations in the Post-Cold War Era”, içinde (editörler: Hüseyin, Işıksal & Ozan Örmeci) *Historical Examinations and Current Issues in Turkish-American Relations*, Berlin: Peter Lang, ss. 61-115.
- Rustow, Dankwart A. (1989), *Turkey: America's Forgotten Ally*, New York, London: Council on Foreign Relations Press.
- Sonyel, Salahi (2011), *Türk-Yunan İlişkileri, 1821-1923*, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Stradubtsev, Ivan (2017), *Rossiya-Turtsiya: 500 let bespokoyrnogo sosedstva*, Moskva: Eksmo.